

ապա հետևաքն յետ քաշուեցան : Բայց լեռնցիք մէկայլ կողմէն մօտեցան ֆահնոփոնի վերջապահաց, իրենք այլ իրենց կորդ լեզուովն երգելով. սակայն քանի մը հոգի միայն կրցան վիրաւորել, մինչ մէկալոնք անցան գետը. և սկսան շուտ շուտ առաջ երթալ, ինչուան 15 մղոն տեղ, որ անմարդի էր, պատճառաւ կորդուացոյ ստէպ արշաւանաց. ինչուան որ հասան իշխանանիստ մեծ աւան մը, որոյ տանց շատին վրայ աշտարակներ կային : Հնազէտք կարծեն թէ այս տեղս հիմկու Սղերտ քաղաքաւանն ըլլայ. շատ հաւանական է գոնէ անոր մօտ ըլլալն. և Յունաց բրոնաժ ճամբան կ'երևի թէ անկէց 'ի Բաղէշ տանողն է, լեռանց նեղուցներու մէջ, որ կէս 'ի բնէ կէս արուետով բացուած

են, ինչուան Ռահվայի քաջածանօթ հո՛վիտը. որոյ ճամբուն վրայ ինչուան հիմայ կարաւանք կ'ապաւինին բազմաթիւ ամրաշէն խաներու մէջ. թէ և ասոնց շէնքն շատ հին չերևան, սակայն ճամբան հին ատենէ բացուած և վարուն էր. և այս է մեր նախնեաց յիշած պահակն և դրունք Ասորեստանեայց, որոյ գլուխն կամ մէջն՝ վանայ ծովուն հարաւային արևմտեան դին Պաղակ Հոյցսլ կ'ըսուէր, Աղձնեաց և Տուրուբերան նահանգաց ու Մոկաց միջոյ. Յունաց բրոնաժ ճամբան այլ զայս կարծեմ :

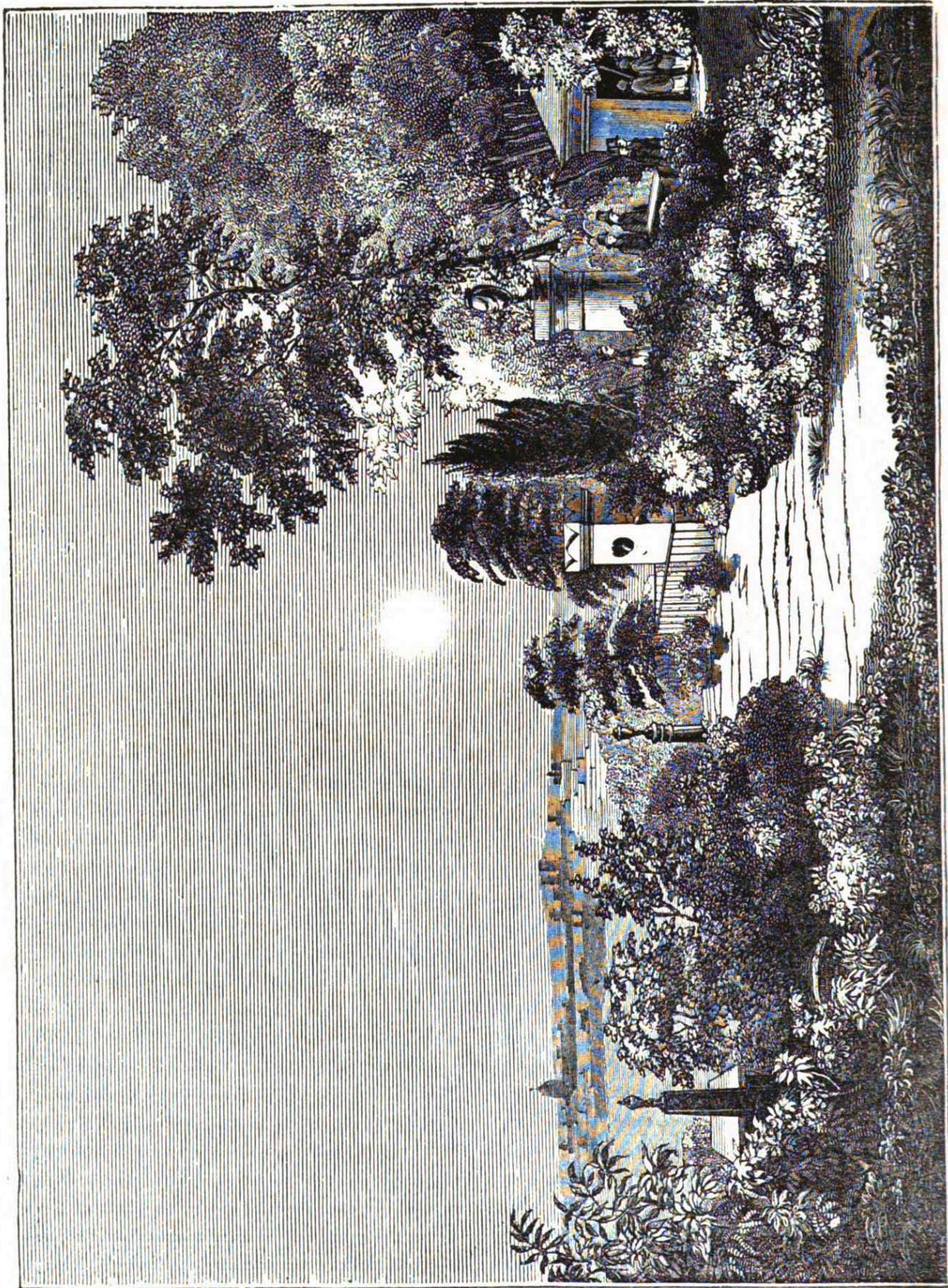
Հ. Ղ. Մ. ԱԼԻՇԱՆ

Կը շարունակուի :

ԲԱՐԻՉՈՒ ԲԷՐ-ԼԱՇԷԶ ԳԵՐԵԶՄԱՆԱՏՈՒՆԸ

Բարիզու արեւելեան հիւսիսային ծայրերը կ'իյնայ Բէր-Լաշէզ ըսուած գերեզմանատունը, ուր չիք օտարական մը որ զանց առնէ պտըտելու, և Գաղղիոյ անցեալ յիշատակացն և փառաց ոսկերացը ողջոյն մը տալու : Բարիզու Օնէյ դրան զիմացը կ'իյնայ այս գերեզմանատունը, դուռն դէպ յարեւել բացուած. միջին դարու ատեն՝ սոյն տեղս մշակեալ դաշտ մըն էր, և կ'ըսուէր Եպիսկոպոսի արտ (Champ de l'Évêque) : Ռէնոյ անունով Բարիզացի մը 1347^{ին}, զնեց այս երկիրս և փառաւոր ապարանք մը շինեց, այնպէս որ առակ դարձաւ այս շէնքին չափազանց զարդերն, և անուանեցին Խեկոռքիւն Ռեկոյի (La folie de Renault) : Լուգովիկոս ԺԴ^ն ժամանակ Յիսուսեանք ժառանգեցին այս տեղս, անունը Լեառն-Լուգովիկոսի դրին, և այն եղաւ իրենց Գաղղիոյ մէջ

կեդրոնական Մայր վանքը : Այն ժամանակուան (1705) մեծաւորնին որ Հայր (Բէր) Լաշէզ կ'ըսուէր, և թագաւորին խոստովանահայրն էր, մեծցուց ընդարձակեց. երբոր 1763^{ին} Յիսուսեանց կրօնը վերցուեցաւ, այս վանքն ալ ծախուեցաւ, և ելած ստակով Միաբանութեան պարտքերն վճարուեցան. անկէ վերջը ձեռքէ ձեռք անցաւ, բայց միշտ անունը Բէր-Լաշէզ մնաց : 1804^{ին} Սէնի այսինքն Բարիզու գաւառին կառավարին Ֆրոյոյ 160,000 ֆրանգի զնեց քաղաքիս ծախելովը, և Նաբոլէոն Ա^ն հրամանաւն գերեզմանատուն մը հաստատեց : Պրոնեար ճարտարապետին յանձնուեցաւ որ կարգի դնէ, և շուտով մը շէնքը, այսինքն շրջակայ պատը և մէջի ճամբաներն կարգաւորելով՝ նոյն տարուան Մայիսի 24^{ին} Մոլիէրի, Լաֆոնդէնի, Պոմարշէի ոսկորներն փոխադրե-

Բաղնիքի շինությունները.

ցին այս գերեզմանատանս մէջ. և ցարդ բաց 'ի գերեզմանատանս շրջակայից մէջ մեռելներն թաղելէն, բոլոր քաղաքիս հոչակաւոր և մեծատուն անձինք հոս կը թաղուին, այնպէս որ ազնուականաց և երևելի մարդկանց գերեզմանատունը կը սեպուի. թէպէտ քաղաքիս միւս իրեք գերեզմանոցներուն մէջ ալ շատ երևելի մարդիկ թաղուած են:

Ընդհանուր տեսքը տխուր չէ. երկայն ճամբաներն, տեղ տեղ մարդագետիւնք և ծաղկոցք՝ պարտեզի գաղափար մը կու տան տեսնողին: Ճամբաներն բոլոր մաքուր աւազով շինուած են, երկու կողմն ալ լայնատերեւ սօսիներ տնկուած, և զլիսաւոր ճամբաներն դէպ 'ի զառիվեր բարձրութեան մը վրայ կ'ելլեն, ուսկից բոլոր հորիզոնն շուրջանակի կը տեսնուի. դէպ 'ի արևմուտք ընդարձակ քաղաքն մարդուս աչքին տակն կ'իյնայ, գրեթէ միշտ մառախուղով մը պատած, և հեռուանց կառաց շառաչմունքը՝ ծովեզերաց ալիքներուն մռնչմանը կը նմանի. արևելեան կողմէն՝ քաղքին շրջակայ ընդարձակ դաշտերն կ'երևնան, բազմաթիւ ապակիէ զանգակներով՝ քովէ քով դրուած՝ որ բոյսերն կը դոցեն, որպէս զի շուտով հասնին, և երբ արևուն ճառագայթիցը տակ իյնան, փալփելով՝ լծի երևոյթ մը կու տան մարդուս աչքին: Հարաւային արևմտեան կողմը կ'իյնան Մէսոսոն և Սէն-Քլու կանաչադարդ բլուրներն, որոնց երկուքին վրայ ալ թաղաւորական պալատներ շինուած են:

Այս գեղեցիկ ընդարձակ տեսարանէս դարձուր մէյմը աչքդ դէպ 'ի վար շրջակայքդ և մտիւր գերեզմանատան մանր ներքին ճամբաներուն մէջ. կը տեսնես անթիւ գերեզմաններ որոնց մէջ խառնուած են յիսուն տարուրնէ 'ի վեր հարստութեամբ, զխտութեամբ, և զինուք հոչակեալ անձանց վերջին հանգստարաններն: Մարդկային ընդունայնութեանը չափ չկայ. զերկիրս ձգելէն ելլելէն վերջն ալ, դեռ իրենց նեխոտ մնացորդացը վրայ շինուած յիշատակարաններովն կ'ուզեն պարծիլ. ու

րիշ խորհրդեամբ ալ առնելով՝ ամենամեծ ապացոյց մըն է մարդուս բնիկ համուրմանը թէ իր հոգին անմահ է՝ և մարդս 'ի բնէ յանմահութիւն կը դիմէ, հակա կիր ըլլալով ոչնչութեան գաղափարին, որ թէպէտ անտես կ'ըլլայ աշխարհքիս վրայ իր նմանեացը մէջէն, բայց իր անշունչ մասն անկորուստ պահելու ճարտարութեամբն՝ իր յիշատակը յետնոց մէջ կը ջանայ միշտ թողուլ: Այս վերջին հանգստարանիս մէջն ամեն կարծիք, քաղաքական տեսութիւնք կ'աներևութանան. առաջին կայսրութեան, այս է Նաբոլէոն Առաջնոյ ժամանակին հոչակաւոր քաղաքագէտը՝ դրացի են Պուրպոնեան կողմնակցաց, որք 'ի կենդանութեան զիրեարս կը հալածէին: Գոթաձև դամբան մը, որ Մխիթարիչ անուանեալ եկեղեցիէն փոխադրուած է, կը ծածկէ զաճիւնս Երիզի և Ապէլլարայ, բաժանեալք 'ի կեանս և միացեալք 'ի մահուն: Քիչ մը հեռուն պարզ քարի մը տակ, որուն վրայ աղուէս մը փորագրուած է, կը հանդիս անուանին Լաֆոնդէն. անոր մօտիկ մեծն Մոլիէր: Պէռնարտէն տը Սէն Բիէր, Բառնի, Տըլիլ, Լահարբ, Շէնիէ Յովսէփ, Ֆրէտէրիկ Սուլիէ, որուն վրայ պարզ փայտէ խաչ մը դրուած է, մէկ կտորի մը մէջ թաղուած են երկրորդական նեղ ճամբով մը կը զատուին առջիններէն երևելի երաժիշտը Մէհիւլ, Կրէդրի, Պէլլինի, Հերուլդ, Պուալտիէոյ վէպէր, Քէրուպիւնի, Շոբէն, Ուիլհելմ, և այլն. ասոնցմէ ալ քիչ մը հեռու Լաբլաս, Մոնթ, Շարդալ, Լափուազիէ, Ֆուրբըրուայ, Գիւվիէ, Արակոյ: Ուրիշ անկիւն մը խումբ մը կը կազմեն իմաստասէրք Բենիամին Գոնսդան, Տէգիւ Դրասի, Ռուայէ-Գուլար. քաղաքագէտքն Գալիմիր-Բէրիէ, և Գամպրասէրէս, Մարէշալ Նէյ, և շատ մը զինուորական Գաղղիոյ փառքն և այլ երևելիք, զորս անկարելի է յիշատակել միատեղ:

Նշանաւոր շինուածքներն են Մարէշալ Սէն-Սիւրի դամբանը, զոր Դաւիթ տ'Անժէ քանդակած է. Ֆոյ զօրավարին չիրիմը՝ որ Գաղղիոյ ազգային ստորա-

դրութեամբը շինուած է . յիշատակաց արժանի է նաև ֆարդըլիէ քանդակագործին գերեզմանին վրայի Հանճարոյ արձանը, զոր Ռիւտ փորագրած է: Այն թիւ շիրմաց մէջէն մէկ երկուքն միայն յիշելէն կ'իմացուի, որ ճարտարապետութեան կողմանէ խիստ քիչ կան երեսիլի շէնքեր . և ընդհանուր գերեզմաննոցին տեսքը շատ քրիստոնէական երևոյթ մը չունի:

Գերեզմանաց ներքին շէնքն ալ յիշատակելու բան մըն է: Եւրոպիոյ մէջ շատ տեղուանք մարմինները դնելու տեղուանք գետնէն մէկուկէս մարդաչափ խոր ընդարձակ քարապատ մըն են, ուր քովէ քով ընտանիք մը իր ննջեցեալները կը շարէ. իսկ 'ի Բարիդ ուր հողին երեսը սուղ է սովորաբար մէկ մէզը լայն և մէկ ու կէս մէզը երկայն երեսը կը գնեն և դէպ 'ի խորութիւն ջրհորի մը պէս փոս կը փորեն չորս ներքին երեսներն աղիւսապատ ծեփելով, և մէջը աստիճան կը բաժնեն վրայէ վրայ, իւրաքանչիւրը 50—60 հարիւրամեզը բարձրութեամբ . և երբ սնտուկ մը կը գնեն՝ վըրան քարով մը կը ծածկեն, և որպէս զի քարը սնտուկին վրայ չնստի՝ պատին վրայ երիզ մը շինուած է իւրաքանչիւր աստիճանին, քարը նոյն երիզին վրայ կը հանգչի: Այս ոճով որչափ խոր կ'ուզեն կ'երթան շինուելու ժամանակ . այսպէս շիրիմներ (caveau) մինչև 15—20 մեզը խորութեամբ շատ կը գլուխուն Բարիդու գերեզմաննոցներուն մէջ: Խօսքերնիս հարուստներու համար է. ազբատաց համար՝ ոյք երկիր չեն կրնար ունենալ իրենց ննջեցելոցը, հա-

սարակաց տեղ մը կայ իւրաքանչիւր գերեզմաննոցներուն մէջ, հոն կը թաղեն սնտուկով պարզ հողոյն մէջ:

Բայց ամեն բանէ աւելի արևելցի ճանապարհորդի մը զարմանալի մէկ դիտելու կէտն ալ է իւրաքանչիւր գերեզմանաց վրայ այն սրբազան հսկողութիւնն որ տեսար կը տանին իրենց հօրը, մօրը, քերց և եղբարց ոսկերացը և անոնց յիշատակին . չկայ շիրիմ մը որուն վըրայ պզտիկ ծաղիկ մը, պսակ մը, ձեռագործ պատկերներ, և վերջերս ննջեցելոյն լուսանկար պատկերն չգտնուին . առանց յիշելու հարուստներուն մատուռներն, որք իրական ճոխ նիւթեր կը պարունակեն. ամեն կողմ կը տեսնես արք և կանայք, տղայք, աղջկուք՝ որ որոշած ժամանակ կու գան իրենց պարտիզակն և ծաղիկները հողալու դարմանելու, շիրմին վրայ ինկած տերևներն մաքրելու, անով մխիթարուելու այն դառն բաժանման վրայ, առ որ դատապարտեալ է մարդկութիւնն համօրէն . քանիներ կան որ իրենց անդադար արտասուելն է որ սիրելեաց գերեզմանաց ծաղիկներն կը թրջեն . . . : Ի՞նչ կը նշանակէ ընդ հակառակն այն սովորութիւնն որ տեղ տեղ կ'երևնայ արևելք որ այսօր լալով հառաչելով մեր սիրելեաց մէկն իր վերջին հանգիստն կը տանիմք, և վաղը իր շիրմին վրայ ըմպելօք կը զուարճանամք, և կամ կ'երթամք հոն մեզի պտըտելու տեղի կ'ընեմք, գննջեցեալն իրենց շիրմին մէջ ալ հանգիստ չթողլով . . . :

Հ. Գ. ՄԵՐՃԱՆ.